

Den livslånga kampen mot extremismen – Peter Viereck och den humanistiska konservatismen

Publicerad i: *Axess* nr 2 / 2008

Av: Oskar Lidåker

*Den som vet, hur Chios ödelades,
den som sett galiziska pogromer,
han har gjort fransysk visit i Hades;
borta är hans tro på goda gnomer.¹*

Så beskrev Johannes Edfelt det brutala 1930-talet. Ett liknande, genomskådande perspektiv fanns hos den amerikanske poeten och historikern Peter Viereck (1916-2006). Upplevelsen av de totalitära ideologiernas framgång fick honom att ifrågasätta de optimistiska föreställningarna om människans naturliga godhet, det tillrådliga i massors spontana makt och den därmed ofta sammanhängande tanken om framsteg som utan inre mänskliga ansträngningar läggs till framsteg.

Vierecks antinazistiska avstamp

Det har ibland antytts i svensk, vänsterpräglad debatt, att konservatismen har ett samband med det som svällde upp i Tyskland under denna tid. Viereck är intressant av många orsaker, bland annat därför att hans arbeten vederlägger den bilden. Hans doktorsavhandling, *Metapolitics: From the German Romantics to Hitler*, framlagd vid Harvard 1942, ägnades åt att frilägga nazismens rötter – i total och utsagd opposition. Projektet måste ha varit plågsamt för honom, dels därför att det utfördes parallellt med den avskydda rörelsens makttillväxt, dels därför att det innebar ett avståndstagande från fadern, George Sylvester Viereck, en tyskfödd, pronazistisk propagandist som fängslades 1941 efter att ha fört en fientlig makts talan på amerikansk mark. Vierecks begrepp för den nazistiska metapolitiken innefattade "sammanflätningen av fyra teman", nämligen "romantik (...); 'vetenskaplig' rasism; en vag ekonomisk socialism, som ibland på ett demagogiskt och ibland ärligt menat sätt protesterar mot kapitalistisk materialism; och den påstådda övernaturliga och omedvetna styrkan hos folkkollektivet".² Analysen var långtifrån oomstridd på sin tid – den marxistiska vänstern insisterade på att beskriva Adolf Hitler som en enkel produkt av kapitalismen – men lär väl idag godkännas av de flesta. Styrkan i Vierecks utredning låg kanske inte i hopsamlandet av fakta utan i hans förmåga till aforistisk skärpa och tolkning av mänskliga beteenden, som han använde för att analysera den österrikiske vykortsmålarens hänsynslösa nationalromantik och dess historiska förutsättningar. Viereck visade bland annat på sambandet mellan Richard Wagners antisemitism och Hitlers. Thomas Mann, nybliven exiltysk och gästprofessor vid Princeton, för övrigt en beundrare av Wagners musik, läste studien och gav den ett entusiastiskt erkännande. Den översattes också till svenska och gavs ut under titeln *Nazismens rötter*.

¹ Edfelt, *Ekolodning* (Bra Böcker, Höganäs, 1986), s. 30.

² Viereck, *Metapolitics* (Transaction Publishers, New Brunswick, ny uppl. 2004), s. 4.

Med mål att återuppväcka konservatismen

Efter att USA slutligen hade inträtt i kriget inkallades Viereck till militärtjänstgöring. Hans fars brott omöjliggjorde en officersbana; istället skickades han till Nordafrika och Italien för att dechiffrera tysk propaganda. Snart blev han övertygad om att ytterligare ett monstrum hade uppenbarat sig på arenan i form av Josef Stalins Sovjetunionen. Bland annat som en reaktion på Hitlers och Stalins radikalitet satte han som mål att återuppväcka den konservativa idétraditionen. Hemkommen publicerade han 1949 *Conservatism Revisited: The Revolt Against Revolt*, där han förde fram Edmund Burkes gamla moderation och framför allt Klemens von Metternichs lyckosamma strävanden efter fredlig europeisk samverkan efter Napoleonkrigens förödelse som möjliga startpunkter för en ny konservatism. Såväl Burke som Metternich ansågs i allmänhet hopplöst förlegade i den vänsterdominerade efterkrigsdebatten, men Viereck lät sig inspireras av deras insikter att den hållbara utvecklingen är genomtänkt, långsam och evolutionär. Hos Burke uppskattade han bland annat motståndet mot den brittiska kolonialismens excesser, hos Metternich hans insikt om det destruktiva i den borgerliga nationalismen och hans ibland förbisedda försök till sociala reformer, samtidigt som han kritiserade honom hårt för att ha beskurit pressfriheten. Ett centralt argument i boken var att västerlandets frihetligt konservativa och icke-chauvinistiskt liberala krafter under 1800-talet hamnade i ett förödande inbördeskrig, vilket gjorde dem sårbara för 1900-talets attacker från extremismerna: dels från den revolutionära socialismen, dels från den revolutionära nationalismen. Viereck visade att liberaler och konservativa hade ett delvis överlappande arv att försvara och avtäckte en farbar väg mellan två sidospår som båda visat sig leda till avgrunden. På den punkten, liksom på andra, finns för övrigt en skillnad mellan Viereck och en senare tids konservativa, som Roger Scruton, som velat se konservatismen och liberalismen som naturliga motsatspar.

Vierecks andra bok om konservatismen *Conservatism – From John Adams to Churchill (1956)* om dess historia bidrog till att begreppet återigen började bli acceptabelt efter att dittills ha associerats med marginella fenomen i debatten. Men i en amerikansk kontext var hans mångdimensionella insikter och åsikter en aning förbryllande och på ett filosofiskt plan lika litet hemmahörande i det demokratiska partiet som i det republikanska. I praktisk politik kom han ändå oftast att ligga närmast demokraterna. Han gav sitt stöd till många av Roosevelts New Deal-reformer, vilka han såg som humana insatser för att skydda utsatta grupper från en kapitalistklass som löpt amok. Han var samtidigt fientligt inställd till vänsterradikalismen, vilken tidskrifter som *The Nation* ofta såg storögt på den sovjetdrivna kulturen av Framsteget eller i bästa fall inte upprördes tillräckligt över de oerhörda brott som den bidrog till att ge upphov till. Vierecks kombination av långtgående antinazism och långtgående antistalinism kan i efterhand tyckas vara självklar, men vid den här tiden var det inte så.

Vierecks intellektuella kritik mot både höger och vänster

I slutet av 1940- och början av 1950-talet ökade antikommunismen i USA, i samband med att Stalin provsprängde en atombomb, Mao tog kontroll över Kinas fastland i inbördeskriget och Koreakriget bröt ut. Alger Hiss, anställd vid utrikesdepartementet, hade 1948 anklagats för att vara en sovjetisk spion och blev 1950 dömd för mened i en mycket uppmärksam rättsprocess. Våren 1950 började Joseph McCarthy, senator från Wisconsin, hålla presskonferenser med bisarra påståenden om att hela den federala makten var kommunistinfiltrerad. Viereck upptäckte snart att det var frågan om hat och paranoia och försökte samla den nya högern till motstånd mot McCarthy, men utan framgång. Därigenom grundades något av fientligheten som skulle kvarstå mellan Viereck och andra som kom att kalla sig konservativa, däribland William F. Buckley, senare grundare av den inflytelserika tidskriften *National Review*. Denna publikation kom Viereck att uppfatta som chauvinistisk, hätsk, materialistisk och högerradikal.

Fientligheten tilltog när Viereck tog ställning för demokraten Adlai Stevenson i hans misslyckade försök att besegra republikanernas kandidat Dwight Eisenhower. Hos Stevenson uppskattade Viereck

hans traditionella, aristokratiskt betonade ansvarsmoral i det offentliga tjänst (Stevenson kom från en politikersläkt; hans farfar hade varit vicepresident), hans motstånd mot såväl nazism som kommunism som inhemsk chauvinism och hans försvar av Roosevelts reformer – kort sagt hans genomtänkta moderation. Detta sågs av den nya, mccarthyistiskt präglade högern som groteskt vänsterbetonat. Vänstern å andra sidan kunde sympatisera med Viereck inom vissa gränser, men såg honom som i grunden alltför högerbetonat. Viereck var en självständig tänkare som starkt ogillade att ensidigt stötta något enskilt parti. Han hamnade därför i utkanten av två fientliga lägers maktkamp, vilket antagligen är en viktig orsak till att hans tänkande än idag är underskattat.

I *Shame and Glory of the Intellectuals*, 1953, sammanfattade Viereck sin kritik av det han uppfattade som otillräckligt och frånvarande i sin samtids politisk-intellektuella föreställningar. Åran låg i de intellektuellas motstånd mot Hitler och nazismen; skammen i det ofta uteblivna motståndet mot Stalin och sovjetkommunismen. Ett återkommande tema var kritiken av den progressiva vänstern, som han uppfattade som ytlig, naiv och alltför abstrakt i sitt tänkande. Här saknades insikten om att det finns begränsningar för vad som är möjligt att uppnå i reformeringen av ett samhälle, ansåg Viereck. Och återigen vände han sig mot paranoian hos McCarthy med efterföljare i utrikespolitiken, som cyniskt nog förespråkade och genomförde amerikanskt bistånd till auktoritära regimer i antikommunismens namn.

Den brittiske författaren och publicisten Walter Bagehot menade sig ge uttryck för en livskraftig moderation (*animated moderation*) – och det har påpekats att något liknande gällde Viereck. Strävande efter klassisk balans, fullödlig humanitet och fungerande synteser mellan det sympatiska i det förflutna och samtiden gav han uttryck för centrala värden och insikter i västerlandets traditioner, som han kallade ett amalgam – en formbar massa. Lika litet rigid som hämningslös gav han konsekvent uttryck för det som blev titeln på ett av hans sista verk: *Strict Wildness* (2005).

Vierecks attack på Kirk och Goldwater

Trots dessa respektingivande ställningstaganden blev Viereck aldrig någon intellektuell med stort offentligt inflytande. Det begrepp som han själv varit med om att införa kom att missbrukas av mindre nogräknade krafter i den amerikanska efterkrigsdebatten. Besviknen och oroad återgick han till att skriva poesi – han hade vunnit ett Pulitzerpris i den genren 1949 – samtidigt som han i sin akademiska verksamhet vid Mount Holyoke College i Massachusetts alltmer kom att specialisera sig på rysk historia. Bland annat skaffade han sig nära kontakter med Joseph Brodsky, som sedermera kunde inbjudas till högskolan, där han tillsammans med Viereck höll i en kurs om poeter under totalitarismen. Viereck kallade den, med karakteristisk elegans, "Rhyme and Punishment".

När en ny upplaga av hans *Conservatism Revisited* gavs ut 1965 infogade han en essä som han kallade "Den nya konservatismen. Vad gick snett?" Där gick han till hård attack mot det han uppfattade som inskränkt, sterilt, nostalgiskt, intolerant och nationalistiskt hos den nya högern, inklusive en av dess mest kända förespråkare, Russell Kirk. Kirk var till skillnad från Viereck en stor beundrare av den till synes kompromissovillige senatoren från Arizona, Barry Goldwater, republikanernas presidentkandidat 1964. I takt med att atomvapnen utvecklades och Sovjetunionen fick ett nytt ledarskap hade Viereck börjat tala om nödvändigheten av återhållsamhet i utrikespolitiken för att undvika ett nytt världskrig. Goldwater tycktes däremot sakna hämningar i sin antisocialistiska kamp, som dessutom riktades lika mycket mot Sovjetunionen som mot reformpolitiken på hemmaplan, den som Viereck ville bevara. Goldwater utklassades av demokraternas Lyndon Johnson, men kom att inspirera en ny generation av republikanska gräsrotter, vilket sedermera skulle bidra till Ronald Reagans tillträde som president 1981.

Det som idag ofta kallas konservatism i den amerikanska offentligheten, en populistisk tradition som sammansmälter ekonomisk liberalism och utrikespolitisk nationalism, och som förenklat kan sägas gå just från Goldwater till Reagan och vidare till George W. Bush och John McCain, värderade Viereck mycket lågt. I en intervju med tidskriften *The New Yorker* i december 2005 sammanfattade 89-åringen: "Jag anser inte att McCarthy var ett hot därför att han riskerade att ta över makten – den

riskan fanns aldrig – utan därför att han korrumpade de konservativas etik, och den korrruptionen har ett samband med den situation som vi nu har. Den gjorde att de konservativa vände sig vid att göra eftergifter till de hysteriska högerkrafterna och att de vårdade dessa krafter – på ett avsiktligt och effektivt vis. Jag anser att det var den konservativa rörelsens arvssynd och vi har alla drabbats av dess följder.”³

För Viereck började alltså konservatismen i ett behov av moderation, som uppstod i djup vetskap om det radikalas faror och en därmed sammanhängande människosyn: en kännedom om vår ofullständighet och potential till ondska. Därför finns det en nödvändighet av inre spärrar. På ett politiskt plan finns det ett behov av att maktutövningen dämpas. Viereck slog alltså vakt om den tyglade funktionen i den amerikanska konstitutionen med dess maktbalans och frihetsgaranterande tillägg. Medveten om det tyska exemplet, att demokratin kunde missbrukas och utvecklas till rå populism, ansåg han, som Burke, att folkviljan borde modereras av det ansvarstagande sinnet hos seriösa politiker. Dessutom fanns hos Viereck en särskild förståelse för hur historien fungerar. Plötsliga avbrott där inarbetade traditioner bryts ned leder ofta till kaos, massdöd och ofrihet – inte till framtida paradiser, vilket ju ett oräkneligt antal otåliga vänsterradikaler föreställt sig under de senaste århundradena, från den urspårade franska revolutionen över den urspårade ryska revolutionen till den urspårade kulturrevolutionen i Kina. Samtidigt var Viereck fullt medveten om att sådant storskaligt maktmissbruk alltid föds ur annat maktmissbruk. Den som vill lära sig om det destruktiva – och det konstruktiva – har mycket att hämta hos Peter Viereck.

³ http://www.newyorker.com/archive/2005/10/24/051024fa_fact1?currentPage=6.